

Kastamonu Üniversitesi

**I. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU**

**-ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ANMA VE ANLAMA-
-Birinci Cilt-**

**4-6 Mayıs 2012
Kastamonu**

HALVETİYYE SUFİLİĞİNİN ŞİRVAN'DA TEŞEKKÜL DEVİRİ ŞABAN-I VELİYE UZANAN YOLUN KURUCU ŞAHSİYETLERİ

Doç. Dr. Mehmet RIHTIM

Kafkas Üniversitesi, Bakü/Azərbaycan

ÖZET

XIII. asırda Sühreverdi-Ebheri ekolünden gelen Şeyh İbrahim Zahid Gilani, Azərbaycan'ın Lenkeran şəhri yakınlarına gələrək, burada bir tekke tesis eder. Halvetiyye və Səfeviyye təriqətlərinin kurucuları olacaq müridlərini bu tekkədə yetişdirir. Bunlardan Pir Ömer, Halvetiyye adını alacaq bu irfani məktəbi Herat, Tebriz və Şirvan bölgələrində yaymaya çalışır. Bu süreçdə Halvetilik öncə Herat'ta sonra da Şirvan'da zəmin bulacaqdır. Şirvan'da bölgənin mahalli bir sufi məktəbi halinə gələrək bir asra yaxın durağan bir devir keçirən Halvetilik XV. Asrın başlarında yeni bir devrə girir. Şirvanşah tərəfindən himayə görə təriqətin gənc müridi Seyyid Yahya Şirvani tərəfindən Bakü'də yenidən sistemizə edilərək gelişimini tamamlayır və yayılma dönməsinə girir. İkinci kurucu olaraq anılan Seyyid Yahya'nın ilmi və edebi kişiliği sayəsində bir cazibə mərkəzi halinə gələn Bakü'yə Aydın, Erzincan, Karaman, Çankırı, Kastamonu, Bursa gibi bölgələrdən gələn ilim erbabı şahsiyyətlər tərəfindən Anadoluya taşınan Halvetilik kısa sürede Balkanlar, Orta Doğu Kafkasya və Afrika'da yayılarak büyük bir ilmi-irfani hərəketin oluşmasına səbəp olur. İnanç yapısı və təsavvufi anlayışının Türk insanının yapısına uyğun olması səbəbiylə Osmanlı devlet ricalı və halkı tərəfindən rəğbətə qarşılanan bu irfani məktəbin zamanla kırktan fazla şubə və kolu oluşmuşdur. İlk dəfə Şirvani'nin müridi Seyyid Ahmet Sünneti tərəfindən Kastamonu'ya gətirilən Halvetiyye, daha sonra Cemaliyyə Şubəsinə mənsub Şeyh Şaban-ı Veli tərəfindən kurulan Şabaniyyə kolundan yetişən ariflər ilə burada önəmli bir mədəniyyət havzası meydana gətirmişdir.

Təbliğimizdə bu irfani məktəbin Şirvan'da təşəkkül süreci, önəmli təmsilçiləri, birinci və ikinci kurucuların həyatı, fəaliyyətləri, Halvetiliğin Anadolu'ya intikal yolları anlatılacaqdır.

ANAHTAR KELİMELER: Halvetiyye, Shirvan, sufi, Ömer Halveti, Seyyid Yahya Shirvani,

ORGANISATION PERIOD OF KHALVATİYYAH SUFISM IN SHIRVAN, INSTITUTOR INDIVIDUALS ON THE WAY WHICH REACHES TO SHABAN-I VELI

ABSTRACT

Sheikh İbrahim Zahid Gilani who is from Suhreverdhi-Ebheri order had came near Lenkheran city in 13. century and established a dervish lodge here. He had educated his dervish who will be the institutors of Khalwatiyyah and Safawiyah orders on this dervish lodge. One of these dervish's, Pir Omer had tried to spread this wise school, where will be named Khalwatiyyah later, in regions of Herat, Tebriz and Shirvan. Meanwhile, Khalwatiyyah had been taking place firstly at Herat and then, at Shirvan. Khalwatiyyah which is in a constant period and became a local sufi school of region in Shirvan, had entered to a new period at the beginning of 15. century. It had been completed its progress by being resystematized by Seyyid Yahya Shirvani who is a young sufi master protected by Shirvanshah and had entered to expansion period. Khalwatiyyah which had spreaded to Anatolia by scholarly individuals came from some regions as Aydın, Erzincan, Karaman, Çankırı, Kastamonu, Bursa to Baku where had became attraction center owing to scholarly and literal characteristic of Seyyid Yahya who is called the second institutor, had spreaded in the Balkans, Middle East Caucasia and Africa in a short time and resulted to a major scholarly movements. The school which is demanded by Ottoman government and society because that its belief structure and sufistic perception is appropriate to the characteristics of Turkish people, had extended to more than fourty sections and subsections in time. Khalwatiyyah which had been firstly brought to Kastamonu by Seyyid Ahmet Sunneti, dervish of Yahya Shirvani, generated an essential civilisation center here with intellectuals from the subsection of Shabaniyye established by Sheikh Shaban-ı Veli, member of Cemaliyye section.

On the rescript; there will be the organization process of this scholarly school in Shirvan, its crucial representatives, lifestories of the first and second institutors and their actions, transition ways of Khalwatiyyah from here to Anatolia mentioned.

KEY WORDS: *Khalwatiyyah, Shirvan, Sufi, Omar Khalwati, Sayyid Yahya Shirvani.*

GİRİŞ: HALVETİLİĞİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

XII. Asır, tasavvufun tarikatlar adı altında müstakil mektepler halinde müesseseleştiği devrin başlangıcıdır. Bu devirde, ilk olarak tesis olan tarikatlar arasında yer alan Sühreverdiyye ve Ebheriyye, Azerbaycanlı sufiler tarafından Bağdat ve Şam'da kurulmuştur. XIII-XIV. Asırlarda bu mektebin

devamı olarak Zahidiyye, Safeviyye, Halvetiyye Azerbaycan'da doğan ve buradan bütün İslam coğrafyasına yayılan tarikatlar olmuştur.

XIV asırda Şirvan'da meydana gelerek İslam dünyasında geniş şekilde yayılan Halvetiyye tarikatının inkişaf sürecini tarihi olarak dört bölüme ayırmak mümkündür:

1.Şeyh Abdülkahir Sühreverdi'den İbrahim Zahide kadar (XII-XIII. asırlar) - Usül devri;

2.Şeyh Zahid'den Pir Ömer'e kadar (XIII-XIV. asırlar) - Tarikatlaşma devri;

3. Pir Ömer'den Seyyid Yahya'ya kadar (XIV-XV. asırlar) - Gelişim devri;

4. Seyyid Yahya ve sonrası (XV. asırdan sonra) – Tekemmül ve Yayılma devri.

1. USÛL DEVRİ: BAĞDAD-TEBRİZ-ASTARA HATTI

Hz. Peygamberin hayat tarzını en iyi şekilde anlayıp uygulayan Hz. Ali efendimizle birlikte başlayan zahid sahabe ve tabiin tarafından temsil edilen tasavvufi tefekkürün ilk 150 yıllık devrine “Zühd dönemi” denilir. Bundan itibaren tasavvufi dönem başlar ki bu devir; X-XI. asırlarda Bağdat ve Şam'da yaşayan Sühreverdli büyük sufi Şeyh Ebu'n-Necib Abdülkahir Sühreverdinin yaşadığı yüzyıla kadar devam eder. Bu asırda müesseseler halinde mektepleşen tasavvufi hareket tarikatlar dönemine girer. Şeyh Abdülkahirin iki müridi tarafından kurulan Sühreverdiyye ile Ebheriyye tarikatlerinin bundan iki asır sonra Şirvan'da kurulacak olan Halvetiyye tarikatına kaynaklık yaptığını söyleyebiliriz. Bundan ötürü bu devre Usül devri diyebiliriz.

Selçuklular devrinin başlarında yaşayan Şeyh Ebu'n-Necib Abdülkahir Sühreverdi Bağdat Nizamiye medresesinde İsfahan'da Ahmed Gazzali, Ali ibn-i Pinhan, Esad el-Miheni ve Ebu Ali el-Haddad'dan gibi alimlerden fıkıh, hadis, tefsir ilimlerini tahsil etmiştir. Kadı Ömer Vecihüddin'den de tasavvuf eğitimi tamamlamıştır.¹ Bağdat'ta Dicle nehrinin batısında yaptırdığı hankahında ders okutmuş, sufi davranışlarını sistemleştiren, meşhur “Adabu'l-Müridin” adlı eserini yazmıştır ki bu eser Halvetiyyenin de temel referanslarından olacaktır. 545/1148'de Nizamiye medresesinde müderris olarak da çalışmış daha sonra kendi tekkesini kurarak burada tasavvuf tarihinin önemli simalarını yetiştirmiştir.²

Sühreverdiyye, Ebheriyye, Zahidiyye, Halvetiyye ve Safeviyye tarikatlarının silsileleri başında yer alan Şeyh Abdülkahir Sühreverdi'nin terbiyesinde yetişen Ebu Hafs Ömer Sühreverdi (539-632/1144-1234),

¹ Kamer el-Huda, *Şehabeddin Ömer Sühreverdi, hayatı, Eserleri, Tarikatı*, Ter. T.Uluç İnsan, İst. 2004, s.31.

² En-Nebhani, *Camii Keramati'l-Evliya*, c.2, s.220. Hocazade Ahmet Hilmi, *Hadikatü'l-Evliya*, s.192. M. Aşkar *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, s. 142-144; Sühreverdi, *Avarifü'l-Maarif* (Tasavvufun Esasları), Çev. H.K.Yılmaz s. XIII.

Sühreverdiyye tarikatının, Kutbeddin Ebheri (vef.622/1225) de Ebheriyye tarikatının müessisi olmuştur. Buradan itibaren Azerbaycan mekânında, bu tarikatlardan özellikle Ebheriyye ve ondan doğan tarikatlar geniş şekilde yayılmışlardır.

Ebheriyye silsilesi Rükneddin Sincasi ile devam eder. Bu şeyhin yetiştirdiği sufiler arasında Şems-i Tebrizi, Şihabüddin Sühreverdi (Maktul) ve Evhadüddin Kirmani gibi çok önemli şeyhler vardır. Bu şeyh, Güney Azerbaycanlı olup Bağdâd'da ilim tahsil etmiştir. Devrinde çok izzet ve hürmete nail olmuştur. Yüzü ve gözü yaşlı, nefesi kutlu, bir aziz kişi olduğu söylenir.³ “Kelimât-ı Câmîü'l-Esrâr” ve “Nesâyih-i Câmîü'l-envâr” adlı iki risale telif eden Şeyh Rüknüddîn, 628/1230–31 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Bağdad civarındadır.⁴

Ebheriyye silsilesi, Sincasinin müridi Şihabüddin Mahmud Tebrizi ve ondan sonra da Seyyid Cemaleddin Tebrizi ile devam eder. Bu şeyh Mısır'da, Câmîü'l-Ezher'de okuduktan sonra Tebriz'de şeyh Şahabüddîn'den tasavvuf eğitimi almıştır. Daha sonra Azerbaycan'ın Lenkeran ve Astara şehirleri arasında bulunan Penser beldesine gelerek burada bir tekke tesis etmiş ve irşad ile meşgul olmuştur. Şeyh Cemaleddin 760/1358-59 tarihinde yüz yirmi yaşında vefat etmiştir. Kabri bu köyde halen mevcut olup, ziyaretgâhtır.

Cemaleddin Tebrizi, Ebheriyye ve Halvetiyye tarikatının Şirvan ve Kafkaslarda yayılmasında köprü vazifesi görmüştür. Onun yetiştirdiği halifelerinden en meşhuru, aynı zamanda postnişini olan Şeyh İbrahim Zâhid Gilani'dir.⁵

2. TARIKATLEŞME: LENKERAN-ŞAMAHI HATTI

Haririzade Tıbyan'da Zahidiyye'yi müstakil bir tarikat olarak zikretmekte, Halvetiyye'yi Zahidiyye'nin bir kolu olarak vermektedir.⁶ Fazla meşhur olmayan bu tarikatın piri, Ebû's-Safvet İbrahim Zahid Gilani'dir. 615/1218 tarihinde Azerbaycan'ın Lenkerana bağlı Siyaverud köyünde doğmuştur.⁷

Bir müddet Şiraz'da, Şeyh Sadi Şirazi'nin yanında kalarak ondan ders almıştır. Daha sonra Sadi'nin tavsiyesi ile Şeyh Seyyid Cemaleddin'e intisab eder. Burada mücahede ve riyazetle kırktan fazla erbain çıkararak seyr-i sülukunu tamamlar.⁸ Gündüzleri oruç tutar o haliyle tarlasında çalışır, geceleri de yatmayıp ibadetle ve nefsinin hesaba çekmekle geçirirmiş. Ucu demirli asasını çenesinin altına dayayarak, uyanık kalmaya çalışmış. Yılda iki kere erbaine girip, onbeş günde bir, beş dirhem arpa unundan yapılmış

³ Hulvi, *Lemezât*, 279-282.

⁴ Sefine, 2/431. Hulvi, *Lemezât*, sh. 279-283. A. Hilmi Hocaşde, *Ziyaret-i Evliya*, s.47.

⁵ Hulvi, *Lemezât*, sh. 307-312.

⁶ Haririzade *Tıbyan*, c.II, s.70.

⁷ Hulvi, *Lemezât*, s. 322.

⁸ Ali Ali, *Behçetü'l-Hakayık*, Nuruosmaniye ktp. Vr. 489a-490b.

bulamaçla iftar edermiş. Bu halde yirmi yıl devam etmiş. Seyr-i sülukunu tamamladıktan sonra şeyhinin emri ile Lenkeran'ın bugünkü adıyla "Şihakeran" köyüne gelmiş ve Burada inşa ettirdiği hankahında uzun müddet yaşayarak birçok mürid yetiştirmiştir. Yine burada 700/1300 tarihinde vefat etmiştir.⁹

Şeyh Zahid'in biri İran'da; Gilan eyaletine bağlı Lahican şehrinde, diğeri ise Azerbaycan'da; Lenkeran şehrinin Şihakeran köyünde iki kabri vardır. Lahican'daki kabir eski olup önemli bir ziyaret yeridir. Şeyhin Azerbaycan'daki eski kabri ise 1944 yılında zamanın ateist yönetimi tarafından yıktırılmıştır. Yerine yakın zamanlarda, yöre halkı tarafından bir türbe yaptırılmıştır. Ancak türbe etrafındaki kabir taşlarından burasının XII-XIII. Yüzyıllara kadar giden bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyhin yolu Zahidiyye diye adlandırılır olmuştur. Bunun sebeplerinden en önemlisi, şeyhin zikir şeklinde meydana getirdiği yenilik olmalıdır. Zira, Zikr-i Esmâ-i Seb'a, yani Halvetiyyede adet olan Allah'ın yedi ismi "*Lailahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hay, Kayyum, Kahhar*" ile zikretme usulü ilk olarak onun tarafından tespit edilmiştir.¹⁰ Halvetiyye tarikatının uzun müddet Zahidiyye-i Halvetiyye diye adlandırılarak Zahidiyye'nin bir şubesi kabul edilmesinin sebebi, tarikatın bu süreçten gelmesi ve Esmâ-i Seba zikri gibi bazı temel hususiyetlerin onun tarafından tespit edilmiş olmasıdır.

İbrahim Zâhid'in, yolunu devam ettiren birçok önemli halifesi ve dervişi olmuştur.¹¹ Ancak bunlardan Ahi Muhammed ve Safiyyüddin Erdebili kol başı sufilerdir.

Ahi Muhammed Halveti adını alan ilk şeyhtir. Ancak Halvetiyye tarikatına bu adı veren, halifesi ve yeğeni Pir Ebu Abdullah Ömer'dir. Şeyhi tarafından Harezmi'ye gönderilmiş, burada uzun müddet irşad faaliyetinde bulunmuştur. Daha sonra Azerbaycan'a gelmiş, ömrünün sonuna kadar Heri'de kalmıştır.¹² Camii onun için "Her zaman cehri zikir ile meşgul olurdu, sesi dört fersah uzaktan gelirdi." Demıştır.¹³ 780/1378-79 tarihinde, yüz yaşını geçmiş iken vefat etmiştir.¹⁴

⁹ Vefat tarihi ile ilgili rivayetler muhtelifdir. Hulvi, 705/1305 tarihinde vefat ettiğini söylerken, Münecimbaşı 700/1300 olarak kaydetmektedir. İ.Has 771/1370 de vefat ettiğini söyler. Halifesi ve damadı Safiyyüddin kendisine intisab edip yanında yirmibeş yıl kaldığına ve otuz beş yıl şeyhlik ettikten sonra 735/1334 de vefat ettiğine nazaran, Zâhid Gilânî'nin vefat tarihinin 700/1300 olması daha uygundur

¹⁰ Haririzade, *Tıbyan*, Süleymaniye Ktp. İbrahim Ef. 431, c.II, vr. 70-72.

¹¹ Sadık Vicdani Tomarında Zahid Geylani'den sonra silsilede Sadüddin Fergani'nin adını vermektedir. Ancak yaptığımız tedkikler neticesinde bu şeyhin Halvetiyye silsilenamelerinde yer almadığını tespit ettik. Hüseyin Vassaf da Sefine'de S. Fergani'nin silsilede yer almasının imkânsız olduğunu belirtmiştir.

¹² Heri Güney Azerbaycan'da Tebriz'in Kuzey doğusunda Gilan'a bağlı bir beldedir.

¹³ Lamii, Nefehat Tercümesi, s. 697.

¹⁴ Hulvi, *Lemezât*, sh. 335-338.

Ahi Muhammedin halifelerinden Kutbeddin Tebrizi, Timur zamanında İznike gelerek burada yaşamış ve 818/1415–16 da orada vefat etmiştir.¹⁵ Bu şahıs Kutbeddin İzniki diye meşhur, fıkıh ve tefsire dair eserleri olan, XV. Yüzyıl Osmanlı alim ve sufusidir.¹⁶ Diğer halifesi Kars'lı Muhammed Kars'da müftülük yapmış ve birçok eser telif etmiş âlim bir şahsiyettir.¹⁷ Şeyhin diğer halifesi Safeviyye tarikatının piri Şeyh Safiyyüddin Erdebilidir.

Şeyh Seyyid Mehmed Şükri efendinin Silsile-i Aliye-i Sadat-ı Sufiyye adlı eserinde Tabduk Emre ve Yunus Emre (710/1320)'nin Zahidiyye kolundan geldiğini söylemektedir.¹⁸ Yunus Emre Azerbaycan ve Kafkaslara (yukarı iller), Tebriz'e, Nahcuvan'a sefer ettiğini şiirlerinde bildirmektedir.¹⁹ Ancak onun buralarda ne yaptığı, bir mürid ile görüşüp görüşmediğini bilmiyoruz. Onun bağlı olduğu tarikat hakkında da kesin bir kanaat yoktur. Halvetiyye tarikatı Yunus'dan yaklaşık yarım asır sonra teşekkül etmiştir. Ancak Şeyh Zahid'in tarikatı Zahidiyye bu devirde vardır ve Halvetiyye de bu bölgede onun halifesinin halifesi Pir Ömer tarafından kurulmuştur. Bir başka husus da Yunus ve Taptuk emre'nin kabirleri ile alakalıdır. Anadolu'da birçok yerde Yunus'un kabri vardır. Ancak bu kabirler arasında Azerbaycan'ı da ilave etmek gerekir. Tabtuk ve Yunus Emre'nin Azerbaycan'ın Kuzey batısında yer alan Gah şehri yakınlarında (Gah-Zakatala yolu üzerinde) Tabtuk Emre ve Yunus Emre'ye ait iki kabir mevcuttur. Yine Halveti silsilesinde yer alan Pir Ömer'in müridi Ahi Emrem isimli bir şeyh vardır ki bu şeyhin ismi ile Yunus Emre'nin adının karıştırılmış olması da muhtemeldir.

3. TEKAMÜL: ŞAMAHI-PIR-I EVVEL: ÖMER HALVETİ

Halvetiyye Pirinin, kimliği ve hayatı hakkında klasik kaynaklarda yer alan bilgiler oldukça sınırlı ve çelişkilidir. Buna göre; şeyhin tam adı: Ebu Abdullah Siraceddin Ömer el Halveti'dir. Babası; Şeyh Ekmeleddin Şirvan'ın ünlü Şeyh ailelerinden birine mensuptur.²⁰ Yusuf Müsküri'nin bildirdiğine göre pir, Şamahı ve Lahıç beldeleri arasında yer alan Avahl köyündendir.²¹ Bu aileden olan amcası Şeyh Ahi Muhammed Nur el-Halveti (vef.780/1378-79)'nin yanında yetişti. Şeyh Ahi Muhammed Herat'a giderken onu yanında götürmüş ve burada tasavvufi eğitimini tamamlamıştır.

¹⁵ Hulvi, *Lemezât*, sh. 341-42.

¹⁶ Bak: R. Öngören, "Kutbüddin İzniki", *DİA*, c.26, s.485.

¹⁷ Hulvi, *Lemezât*, sh. 344.

¹⁸ Seyyid Osman Ustaoglu, *Tarikatlar ve Silsileleri*, Ank. 2002. c.3, s.269-273.

¹⁹ Ahmet Kabaklı, *Yunus Emre*, TEV yay., İst. 1991, s.52.

²⁰ Hulvi, *lemezât*, 345, Sefine, 3/93.

²¹ Yusuf Müsküri, *Silsiletü'l-Uyun*, vr.3a. Bakü Elyazmalar Enstitüsü Kütüphanesi, Halvetilik XIII-XV. Asırlarda Şirvan topraklarında doğmuş ve gelişmiş olmasına rağmen bazı müelliflerin İran'da kurulduğunu söylemeleri doğru değildir. Şirvan uzun müddet İran'a bağlı olmuş olsa da İranın bir parçası olarak değerlendirmek doğru değildir kanaatindeyiz. (bak. T. Yazıcı, Fetihden sonra İstanbulda ilk Halveti şeyhleri s. 87).

Bir müddet seyahat ederek, Mısır ve Hicaz'da bulunmuş, Tebriz ve Hoy taraflarında ilim tahsil etmiştir.

Halvetilik adı Pir Ömer'e izafet edilmiştir. Bunun sebebi tarikatın bazı hususlarının onun tarafından tespit edilmiş olmasından mütevellit olmalıdır. Yalnızlıktan hoşlanan Pir Ömer, Ahi Muhammed'in vasiyetine rağmen şeyhlik makamını önce kabul etmez. Ancak başına gelen bir hadise sebebi ile hata ettiğini anlayarak seccadeye oturarak şeyh olur. Bu Hadise menkıbelerde şöyle geçer: "Dervişler Pir Ömer'e gelip şeyhin vasiyetini söylerler. O bunlara iltifat etmeyip, yanına gelenleri reddeder. Dervişler onu şeyhlerinin ruhaniyetine şikâyete ederler. Bu sırada bir eşkıya gurubu ortaya çıkıp, çevre halkının mal ve mülkünü yağma ederler. Halk silahlanıp, askerî kuvvetlerle birlikte eşkıya avına çıkarlar. Onlar da dağlara sığınır. Bunları ararken Pir Ömer'i ağaç kovuğunda bulup, şaki diye tutuklarlar. Onun ağaç içindeki tevhit sesini, korkusundan titremesi zannederler. Sonra emniyet kuvvetlerinin reisine haber gönderip, bir eşkıya yakaladıklarını bildirirler. Reis "Hemen idam edin" diye haber gönderir. Şeyhi idama hazırlarken, reisin hatırına bu şahsın Pir Ömer olabileceği gelir ve hemen atına atlayarak, şeyhin yanına gelir ve ondan özür diler. Bu hadise üzerine pir Ömer bu hadisenin Allaktan bir uyarı olduğunu düşünerek tekkeye gelip posta oturur."²²

Ancak bir müddet sonra kalabalıklardan bıkan pir Ömer Heri'yi terk ederek Hoy'a gider.²³ Hoy'dan sonra Mısır ve Hicaz taraflarına seyahatler eder. Mısır'da iken yedi defa Hacca gittiğine göre, burada yedi seneden fazla kalmış olmalıdır. Kaynaklara göre Celayirli devleti sultanı Üveys, (v.1356-57) in marifeti ile Pîr Ömer Heri'ye getirilir. Bir rivayete göre burada bir süre irşâdla uğraştıktan sonra, vefat eder.²⁴ Bu bilgi Dede Ömer hakkındaki bilgiler ile benzeşmektedir. Dede Uzun Hasan zamanında kardeşi Üveys'in delaletiyle Tebrize getirilmiş ve burada şeyhlik yaptıktan sonra vefat etmiştir.

Kabrinin Tebriz'de "Mîr Ali" türbesi civarında olduğu söylenmektedir.²⁵ Başka bir rivayette ise şeyh yolculuk esnasında Hoy ile Tebriz arasında vefat eder. Cenazesi Tebriz'e getirilir ve burada defnedilir. Kabrinin üzerinde büyük bir türbe yapılır.²⁶ Yetiştirdiği halifelerinin çoğunun Heri ve Güney Azerbaycan'dan olması Heri'de kaldığını doğrulamaktadır. Pir Ömer bu gezilerden sonra Şirvan'a gelmiş olması da muhtemeldir.²⁷ O vefatına kadar

²² Lemezât, 347

²³ Ali Ali, 517b

²⁴ Hocazade A.Hilmi, Ziyaret-i Evliya" haz: S. Şimşek, sayfa: 40 – 59 Lemezât, 350.

²⁵ Lemezât, 350. Sefine, 3/134.

²⁶ Ali Ali, 518b

²⁷ Buradaki bilgiler çelişkilidir. Bu çelişki kaynakların pir Ömer ile Dede Ömer Ruşeni rivayetlerini karıştırmasından ileri gelmiş olmalıdır. Şöyle ki, Ruşeni Karabağ'da iken Uzun Hasan'ın kardeşi Üveys ona biat etmiş ve Tebriz'e gidince kardeşine şeyhin faziletinden

sakin bir yer olan Şirvan'ın Avahlı köyünde uzlete çekilmiş olmalıdır.²⁸ Pirin vefat tarihi 800/1397-98 olarak verilmektedir.²⁹ Sefineye göre ise veladeti 748, hayat müddeti 75, vefatı 823 dir.³⁰ Kendisinden sonra tarikat silsilesi Ahi Mîrem el-Halvetî tarafından devam ettirilmiştir.

Meşhur tarikatlar içerisinde kurucusunun hayatı, doğduğu ve öldüğü yer, hangahi ve kabrinin bulunduğu mekân meçhul olan nadir şahsiyetlerden birisi Pir Ömer Halvetidir. Bu hususlarda kaynaklarda birçok farklı bilgi bulunmakta olup, şimdilik hiçbirini doğrulama imkânı yoktur. Kaynaklarda yer alan bilgilerden istifade ile Şirvan'da yaptığımız araştırmalardan elde ettiğimiz neticeye göre Pir Ömer'in Şirvan'lı olduğu ve aslının Şirvan'da Şeyhzadeler olarak meşhur olan bir aileye dayandığını söylenmektedirler.³¹ Yusuf Müskuri'nin silsilenamesinde Pir'in Avahlı'lı olduğu geçmektedir.³² Avahlı, Şamahı ve Lahic arasında bir köydür. Burada bulunan tarihi kabristanda, halk arasında "Ömer Sultan" diye bilinen bir kabir mevcuttur. Bu beldenin coğrafi yapısı menkıbelerde geçen ormanlık özelliğe sahip olup, kabrin üzerinde büyük bir ağaç da vardır. Lahic'in buraya yakın olması, Pir'in Lahici nisbesi ile anılmasına sebep olmuş olmalıdır.³³

Pir Ömer sık sık insanlardan uzaklaşarak dağlarda ve ağaçlıklarda ibadet eder, bazen de bir ağaç kovuğunda halvete çekilirdi.³⁴ Onun halveti sevmesi, yolunun Halvetiyye diye isimlendirilmesine sebep oldu. Şeyhin bir ağaç kovuğunda halvete çekilmesi ve halvet hususunda gösterdiği hassasiyet, Halvetiyye tarikatında halvetin en mühim hususlardan biri, belkide birincisi olmasını sağlamıştır. Pirin tarikata kazandırdığı özelliklerden bir diğeri de tarikatın sembolü mahiyetindeki dervişlerin başlarına giydikleri özel çekli olan "Tac" dır. Birbiri ardınca kırk erbain tamamladıktan sonra, rüyasında

bahsetmiştir.²⁷ Bunun üzerine şeyh Uzun Hasan tarafından Tebriz'e davet edilmiş. Ruşeni de bu davet üzerine Tebriz'e gelmiştir. Ruşeni 1482 de Tebriz'de vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.

²⁸ Vicdani, 19-20; Lemezât, 346.

²⁹ Lemezât, 357-360.

³⁰ Sefineye göre Şeyhin veladeti 748, hayat müddeti 75, vefatı 823 tedir.³⁰ Bu tarihin doğru olması mümkün görülüyor. Ahi Mîrem den önce vefat etmiş olması doğru görünmemektedir. (Sefine, 92)

³¹ Lemezât, 345.

³² Müskuri, Silsiletü'l-Uyun, vr. 3a.

³³ Kanaatimize göre İran'daki Lahican daha meşhur olduğundan buradaki Lahicini yerini almış olmalıdır. Lahican'ın Şirvan'a ait bir yer olmaması, Şeyhin Şirvan asıllı olması, Halvetiyye şeyhlerinden pir Ömerden sonra gelenlerin hepsinin Şirvan'lı olmaları ve Şamahı ve etrafında yaşamış olmaları gibi hususiyetler de bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Şeyhin kabrinin Tebrizde olduğu yönündeki bilgiyi destekleyen hiçbir ayrıntı yoktur. Muhtemelen kabri Tebrizde olan Dede Ömer ile karıştırılmaktadır. Heratla ilgili malumat da doğru olması gerektir. Çünkü bu durumda Caminin Nefehat'ta bundan bahsetmesi gerekirdi. Hâlbuki Cami de pirden hiç bahsetmez Bu durumda şeyhin memleketi ve kabri hakkındaki en doğru malumat Yusuf Müskuri'nin verdiği malumat olmalıdır.

³⁴ Lahic yakınlarında Basgal'da şeyhin halvete girdiği ağacı andıran, içi küçük bir oda şeklinde büyük çınar ağacı vardır.

kendisine Hz. Peygamber tarafından kırk dallı tac giydirilir. Buna göre de Halvetiler kırk bölümlü tac giyerler.

Pir Ömer'in tarikata getirdiği başka yenilikler de olmalıdır ancak bildiklerimiz bunlardır. Ebheriyye ve Zahidiyye şeyhlerinden gelen tarikat geleneklerini devam ettirdiği muhakkaktır. Halvetiyye silsilesini devam ettiren Şeyh Ahi Mirem (Emrem) Heri'nin Kelibat köyündendir. Şirvan'da ilmi ve tasavvufi eğitimini tamamlamıştır. O da Ahiliğe mensup idi. Gençliğinde şiirler yazmıştır. Bir gün yazdığı şiiri bölgenin valisine takdim etmiş, ancak beklediği iltifatı görememiştir. Bunun üzerine gördüğü bir rüyanın tesiri ile Pir Ömer'in yanına giderek intisap etmiştir. Yıllarca tekkede çile ve hizmetle meşgul olarak seyr-i sülukunu tamamlamıştır. Pir Ömer'in halifesi olarak ilim ve marifeti esas alan bir irşad hayatı geçirmiştir. Kırşehir'de veya Tebriz'de vefat ettiği şeklinde farklı görüşler vardır. Lemezât'ın dediğine göre her iki yerde de kabri vardır.³⁵

Halveti silsilesinde Ahi Mirem'den sonra, Hacı İzzeddin Türkmani yer almaktadır. Babası Mısır Türkmenlerinden olup ticaret için geldiği Şamahı'da yerleşerek burada evlenmiştir. Şamahı'da Mir Ali kapısı semtinde doğmuştur. Gençliğinde ticaretle meşgul olmuştur. Bir defasında hac dönüşü yolunu eşkıyalar kesmiş, büyük sıkıntı içinde iken orada gördüğü bir dervişin huzurlu hali ona tesir etmiş; "kurtulursam derviş olacağım" diye kendisine söz vermiştir. Daha sonra sözünde durarak bütün varını dağıtarak, Şeyh Ahi Mirem'in yanına gitmiş ve ona bağlanmış. seyr-i sülukunu tamamlayıp, şeyhinin emri ile Merâga'da irşad hizmetiyle görevlendirilmiştir. Orada bir zaviye ve mescid bina edip, halkı irşadla meşgul olmuştur. Lemezât'ta nakledilen bir menkıbeye göre; Timur Maraga'ya geldiğinde onu imtihan etmiş, gördüğü bir kerameti üzerine büyüklüğünü tasdik etmiştir.³⁶ 828/1424–25 tarihinde vefat eden şeyhin kabri, Şamahı'da Mir Ali Kapısı yakınındadır.³⁷

Şeyh İzzeddin'in halifesi ve seccadenişini Şeyh Sadreddin, Şamahı yakılarında Hiyâv köyünde doğmuştur. Birçok işçi çalıştırarak yünden elbise yaptırıp satan zengin ve cömert bir tacir iken, Şeyh İzzeddin'in müridleri ile birlikte Hiyav'a geldikleri bir günde şeyh ile görüşerek ondan etkilenmiş ve müridi olmuştur. Seyr-i sülukunu tamamladıktan sonra Hiyav ve çevresinde mürşit olarak vazifelendirilmiştir. Şeyhinin büyük saygısını kazanmış, Şeyh İzzeddin oğlu Muhammed Takıyyüddin'i terbiyesi için Sadreddin'e teslim etmiştir. Sadreddin'in önde gelen müridlerinden olan Pirzade Takıyyüddin daha sonra şeyhin damadı olmuştur. Sadreddin küçük kızını ise Seyyid Yahya ile evlendirmiştir.

³⁵ Lemezât, 358–360. Şeyhin de kabri meçhuldür. İsmi Kırşehir'deki Ahi Evran ile karıştırılmış olmalıdır. Tebriz'de de bugün ona ait edilen bir kabir yoktur. Ancak Ahi Mirem ile Gülşehri hakkındaki malumatların benzerlikleri dikkat çekmektedir.

³⁶ Lemezât, 369.

³⁷ Lamii, 698, Lemezât, 372.

Sadreddin, istiğna sahibi bir derviş olup, kazancıyla kendi geçimini ve müridlerinin rızkını temin eder, başkasından yardım almazmış.³⁸ Şeyh Sadreddin'in hususiyetlerinden birisi medrese tahsilinin olmamasıdır. Gençliğinde ticaretle meşgul olduğu için ilim tahsil edememişti. Buna rağmen tasavvuf ilmini çok iyi bildiği için devrinin kutbu kabul edilmiştir.³⁹ Şeyhin ümmi olması zaman zaman müridlerinden ilmi olanların ona karşı tavrı almalarına sebep olmuştur. Buna dair Amasya'lı İlyas Efendi ile aralarında geçen bir hadise vardır. İlyas, Timur tarafından Şirvan'a kadı ve müderris olarak tayin edilmişti. Şamahı'da şeyh ile tanışarak ona intisap eder. Daha sonra şeyhinin ümmi olduğu düşüncesi ile bağlılığında zayıflama olur. İlyas'ın Şirvan'daki görevi biter ve Amasya'ya döner. Bir ara Şeyh Zeyneddin Hafî'nin şöhreti Anadolu'ya ulaşır. Gönlünden Horasana gidip ona bağlanmayı geçirir. Bu sırada, rüyasında Hz. Muhammed (s.a.v.)'i görür ve Ona Şeyh Sadreddin'e gitmesini söyler. Bunun üzerine tekrar Şamahı'ya gelerek şeyhin hizmetine girer.⁴⁰ Menkıbelerde anlatılan bu hadise onun maneviyatı ve tasarrufu yüksek bir veli olduğunu göstermektedir. Kabri Şirvan nahiyelerinden "Künbed-i kubur"dadır.

Şeyh Sadreddin Halvetiliğin Şirvan'da yayılmasına hizmet etmenin yanı sıra Amasya'lı İlyas vasıtası ile de Anadolu'ya ilk olarak geçişini de sağlamıştır. O sahip olduğu manevi mevki ile Şirvan Kadısına ders verdiği gibi, Halvetiliğin ikinci piri ve en büyük mürşidi Seyyid Yahya Şirvani'yi de yetiştirmiştir.

4.TAMAMLANIŞ VE YAYILIŞ: PİR-İ SANİ SEYYİD YAHYA eş-ŞİRVANİ el-BAKUVİ

Seyyid Yahya, XIV. asrın sonlarında Şirvan'ın payitahtı Şamahı'da doğmuştur. Tam adı es-Seyyid Cemaleddin Yahya bin es-Seyyid Bahaeddin eş-Şirvani eş-Şamahı el-Bakuvî'dir. Musa Kazım soyundan olup şiirlerinde "Seyyid" mahlasını kullanmıştır. Babası Seyyid Bahaeddin Şirvanşahlar'ın Nakibu'l Eşrafıdır. Ataları da hep nakib olmuşlardır.⁴¹

S.Yahya'nın iyi bir tahsil görmüştür. Farsça ve Arapça eser ve şiir yazmış olması bu iki dile de hâkim olduğunu göstermektedir. Yine eserlerinden İslami ilimleri hususi ile tefsir, hadis, fıkıh ve kelam ilmini mükemmel bildiği anlaşılmaktadır.⁴²

Seyyid Yahya, mürşidi Şeyh Sadreddin ile çok genç yaşlarında iken tanışır. Gördüğü bir rüyada Hz. Peygamberin ona Şeyh Sadreddin Hıyevi'ye gitmesini tavsiye etmesi üzerine şeyhe bağlanıp müridi olur. Babası oğlunun tarikata girmesine önceleri şiddetle karşı çıkar. Ancak daha sonra şeyhle karşılaşınca o da intisap eder.

³⁸ Ali Ali, 536b; Lemezât, 383.

³⁹ Lemezât, 381.

⁴⁰ Lemezât, 383; Lamii, 699.

⁴¹ Hulvi, Lemezât, 395.

⁴² Bakuvî Seyyid Yahya, Şifa el-Esrar, vr.3.

Seyyid Yahya Seyr-i Sülukunu Şamahı'da tamamlar. Şeyhinin vefatı üzerine Seyyid Yahya Şamahı'dan ayrılmak mecburiyetinde kalır. Şeyh Sadreddin, ölmeden önce bağlılarını toplayıp S. Yahya'yı yerine tayin ettiğini, ona itaat etmelerini tavsiye etmişse de seccadeye Pirzade oturur. Bunun üzerine Seyyid Yahya Baku'ye göç etmiştir.

Bu sırada, Şirvan'ın hâkimiyetinde Halilullah Han bulunmaktadır. Seyyid Yahya Baku'ye gelince burada Halilullah Han'ın himayesi ve yardımı ile Halvetiliğin ilk hangahını saray yakınında Keykubad mescidi yanında kurar.⁴³ Elli yıla yakın hüküm süren Şirvanşah Halilullah devrinde Şirvan en asude zamanını yaşamıştır.⁴⁴ Seyyid Yahya'nın adalet ve faziletini övdüğü Han, ülkesini imar etmiş, halkın huzur ve refah içinde yaşamasına çalışmıştır.⁴⁵ Kırk yıldan daha fazla bir süre yakınında olan Pir Seyyid Yahya'nın bunda büyük payı olduğu şüphesizdir. Seyyid Yahya kendisine uzun ömür için dua edenlere "Siz Halilullah hana dua edin zira benim ömrüm onunkine bağlıdır" diyerek Halilullah ile alakasına işaret etmiştir.⁴⁶ Nitekim şeyhin vefatı Halilullah Handan dokuz ay sonra gerçekleşmiştir.

Seyyid Yahya bütün hayatının tasavvufî zühd ve mücahede içinde geçirmiştir. O, çok sıcak aylarda, azıksız ve susuz sahralara çıkar, oralarda günlerce kalır, ibadetle meşgul olurdu. Halvete girmek, yalnız olarak تنها bir yerde kalmak ve ibadet yapmak onun değişmez adetlerindendi. Ömrünün sonlarında dünyadan tamamen uzaklaşır. Öyle ki, yeme içmeyi on beş günde bir iftar edecek derecede az bir seviyeye indirir. Hatta vefatından önceki son altı ayda hemen hiçbir şey yemediği nakledilir.⁴⁷ Seyyid Yahya hicri 866/1463-64 de Baku'de vefat etmiştir. Kabri Şirvanşahlar sarayının yanında dergâhına bitişik klasik sekiz köşeli kümbet mimarisi tarzındadır.

Seyyid Yahya'nın kaynaklarda yirmi bine yakın müridi olduğu, bunlardan üç yüz altmışının hilafet aldığı bildirilmektedir. Haklarında malumat bulunan halifeleri: Muhammed Bahaeddin Erzincanî, Dede Ömer Ruşenî, Habib Karamanî, Pir Şükrullah, Alaaddin Rumî, Yusuf Ziyaeddin Müskürî, Seyyid Ahmed Sünneti'dir. Halvetiyye tarikatı kendisinden sonra halifeleri vasıtası ile Anadolu, İran, Azerbaycan, Kuzey Afrika ve Balkanlar'da geniş şekilde yayılmıştır. Halvetiyye tarikatında en çok halife yetiştiren ve etrafa gönderen Seyyid Yahya olmuştur.

⁴³ Taşköprülüzade, 270; Lamii, 575. Baku'deki hangahın tesisinde Halilullah Han'ın yardımcı olduğunu onun tarafından bu mekanda inşa edilen mescit, türbe ve diğer yapılardan anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Münecimbaşı, Sahaifu'l-Ahbar, c.III, s. 117. Münecimbaşı, Halilullah Han hakkında "821 de şah oldu, 47 sene şahlık etti ve 868 de vefat etti. Müdebbir, hüsn-ü süluk sahibi adam idi" demektedir.

⁴⁵ Yahya Bakuvi, Keşf el-kulub, 1b.

⁴⁶ Hulvi, 402.

⁴⁷ Hulvi, 400.

Halifelerinin önde gelenleri XV. Yüzyılda Anadolu'dan gelen şahsiyetler olmuştur. Onların birçoğu şeyhlerinin tavsiyesi ile yeniden Anadolu'ya dönmüşler ve Halvetiliği buralarda yaymışlardır. Bu şeyhler ile onların sonraki devamcılarının yetiştirdiği mürşitler ordusu, Halvetiliği Türk ve İslam dünyasının en büyük tarikatlarından biri haline getirmişlerdir. Zamanla kırktan fazla şube ve kola ayrılan Halvetilik, en çok müntesibi ve tekkesi olan tasavvuf mektebi olarak, kültür tarihimizin şekillenmesinde ve zenginleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Fuadi Menakıbnamede Şaban-ı Veli'den naklen bu hususu şöyle dile getirir: “Seyyid Yahyâ Hazretleri diyâr-ı Acem'de vilâyet-i Şîrvân kurbında Baku nâm kasabada halka irşâd ederler iken diyâr-ı Rûm'da telkîn ve irşâda kâbil çok kimseler olduğuna ilhâm-ı Rabbânî ile vâkıf olup ve ilm-i ledünnî ve ma'rifetullâh Rûm'da kuvvet bulup ve kendilerin enfâs-ı tayyibelerinden Rûm'da çok kimseler irşâdla kemâl bulup ber-murâd olacaklarına bi-feyzillâh ilm geldikde, Acemden kalkıp Rûm semtine gelmeğin hâl-i nûrânilerinden rûy-ı âleme ziyâ vermekle çok kimseler tâlib-i fenâ ve râğıb-ı ma'rifetullâh olup, ol şem'-i cem'-i irfânın meclis-i erkânlarında pervânevâr cem' olup sıdk-ı irâdetle ol sultâna dervîş oldular.”⁴⁸

Seyyid Yahya görüşlerini sadece halifeleri vasıtasıyla yaymakla kalmamış, aynı zamanda yazdığı yirmi civarındaki eserle Halvetiyye'nin prensiplerini ve felsefesini ortaya koymuştur. Böylece bu tarikatın düşünce sistemi ve usulleri değişmeden günümüze kadar gelebilmiştir. O, Halvetiyye tarikatında Arap, Fars ve Türk lisanlarında bu kadar çok eser veren ilk şahsiyettir. Müridlerin günlük olarak okumaları için tertip ettiği “Virdü Settar” adlı eseri, sahasında devrinde yazılmış en güzel eserlerin başında gelir. Eser nesir olduğu halde bir şiir gibi akıcı ve kafiyelidir. Bu sebepten Müslümanlar tarafından en çok okunan ve üzerine en çok şerh yazılan vird unvanını almıştır. Virdü Settar'ın asıl şekliyle okunmasında büyük ısrar ile devam ettiren, Şeyh Şaban-ı Veli olmuştur. Ömer Fuadi de bu esere türkçe kıymetli bir şerh yazmıştır.

Farsça eserlerinin büyük bir hissesi nazım şeklindedir. Mesnevi kaside ve gazel tarzında edebi değeri olan şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Hallac'ın ve Nesimi'nin coşkunu, Mevlana'nın ve Attar'ın hikmetini ve tefekkürünü hissetmek mümkündür. Seyyid Yahya'nın şiirlerinde sadece tasavvufi konular işlenmiştir. Onun Türk dilinde yazdığı tek eseri “Şifa el-Esrar”dır. Bu eser onun en geniş ve hacimli eseridir. Eserde bir müridin mürşitliğe giden yolda aşması gereken yetmiş makamdan söz edilerek, bu makamların neler olduğu açıklanır. Yine bu makamlara ulaşmak için yapılması gereken vazifeler anlatılır. Tasavvuf yolunun takipçileri için ilmin mutlak gerekli olduğu sık sık vurgulanır. Hakiki şeyh ile sahte şeyhlerin vasıfları anlatılarak hakiki bir şeyhe tabi olmadan bu yolda gidilmeyeceği söylenir. İbadetlerin

⁴⁸ Ömer Fuadi, Menakıb, s.12.

Batını manaları, zikrin çeşitleri ve hikmetleri, şeyhin ve müridin vasıfları izah edilir.

Seyyid Yahya'nın, İlimin kaynağı olarak sezgiyi kabul eden sufilerle beraber akli kabul eden kelamcılarının görüşlerine büyük yer vermesi onun Gazzali ve Sühreverdi mektebine mensup, şeriat esaslarına bağlı sufilerden olduğunu göstermektedir. Onun tasavvuf anlayışı şeriat-tarikat-marifet-hakikat eksenine oturmuştur. İslam dininin prensiplerinden namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda gösterdiği dikkat yanında, ibadetlerin sadece şekli taraflarının uygulanmasına karşı çıkarak deruni ve batını manaları ile birlikte ele alması zahir-batın dengesini nasıl kurduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ömer Fuadi, Şaban-ı velinin dilenden onun manevi vasıflarını şöyle ifade eder: "Seyyid Yahyâ Sultân bir mürşid-i dilîr ve kâmil-i bî-nazîr idiler ki, kuvâ-yı nefsiyye vü rûhiyyeleri ve kuvâ-yı kalbiyye ve akliyyeleri gışş-ı mâsivâdan pâk ü müberrâ ve mir'ât-ı kalb-i cihân-nümâları nazargâh-ı Hudâ olmakla feyz-i Rahmânîden ve tecellî-i Rabbânîden bir an dûr olmazlardı. Ve dahi hazret çok menâkıb ve kerâmâta mazhar olmuşlardır."⁴⁹

5. BAKÜ-KASTAMONU HATTI:

a. SEYYİD AHMED SÜNNETİ – ŞABAN-I VELİ

Seyyid'in Kendi halifelerinde ve daha sonraki Halvetiyye şeyhlerinde görülen önemli bir hususiyet hemen hepsinin ilmiye sınıfından gelmiş şahsiyetler olmalarıdır. Bu da Seyyid Yahya'nın ilim erbabı üzerindeki hususi etkisini gösterir. Bu konuyu aydınlatan bir bilgiyi Şaban-ı Velî'nin menakıbnamesinde görmekteyiz. Ömer Fuadi'nin Şaban-ı Velî'den naklettiği bilgiye göre Anadolu'dan gelen müridler "Mi'yar-ı Tarika" adlı tarikat adabına dair eser yazmışlar, Seyyid Yahya da bunu kabul ve tasdik etmiştir. Bunların ilim erbabı kırk kişi olduğu özellikle kaydedilmiştir.⁵⁰

"Seyyid Yahyâ Sultân, Rûm semtine çıktıklarında ziyâde mücâhede ile bir mertebe kemâlleri zâhir ve şâyi' oldu ki a'yân ve eşrâf ve fukarâ vü sulehâ irâdet etdiklerinden gayrı ma'rifetullâha lâıyk ve hakîk ve ilmde bahr-ı amîk kırk nefer ehl-i ilm efendiler dahi teslîm-i tâmla dervîş olup cân u dilden bendeleri oldular. Ve zikr olunan kırk nefer ehl-i ilm dervîşler kân-ı edeb ü ehl-i takvâ oldukları eelden, âdâb-ı tarikat riâyet olunsun için bir tarikatnâme cem' edelim, dervîş-i sâdıklar ve tâlib-i mücâhidler onunla amel etsinler diye ittifâk edip Hazret-i Sultândan izin talep etdiklerinde onlar dahi safâ ile izin verip dervîşler dahi şer'-i şerîf-i nebevînin sünnetine ve müstehâb ve âdâbına müteallik kitâbları tetebbu' ve dikkatle nazar edip salâh ve takvâ ve âdâb-ı tarikat icâb eder akvâl ve mesâili bulup cümlesi "Mi'yâr-ı Tarîk" adlı bir kitâb te'lîf edip sultânın huzûr-ı şeriflerine getirdiklerinde hüsn-i kabûlde vâki' olacak Şirvan'dan bile çıkan muhtâr ve pîş-kadem dervîşler: "Bu hususa

⁴⁹ Fuadi, Menakıbname, s.12.

⁵⁰ Fuadi, 12.

izin verdiniz mi?" diye suâl etdiklerinde, Hazret dahi: "Ey ihvân-ı safâ! Rûm ulemâsından kırk nefer ehl-i ilmler teslîm olup, tarîkimiz ihtiyâr etdiklerinden mâ'adâ kuvvet-i tarîkat için mezhebimiz olan ehl-i sünnet ve cemâat üzre amel murâd edicek, bu hâl bizim dahi maksûdumuz iken izin verilmeyip redd olunmak münâsib değildir." diye cevâb verdiler. Ve dahi Rûmda ziyâde iştihâr bulup her diyârdan çok tâlibler gelip telkîn ve irşâdlarıyla çok kâmil ü mükemmel sultânlar ber-murâd olmuşlardır ki, icmâlen zikr olundu. Cümle kâmillerden biri der-akab üçüncü bâbda menâkıbı zikr olunacak Seyyid Sünneti Efendidir ki, kendi sılaları nefsi-i Kastamonu'ya hilâfetle göndermişlerdir.⁵¹

Kastamonu'lu Ahmed Sünneti, Seyyidliği ile beraber sünnete çok sıkı bağlılığından dolayı Seyyid Sünneti diye meşhur olmuştur.⁵² Alim ve fazıl bir kimse olup, memleketindeki ulemadan ilmini ve tarikat şeyhlerinden seyr-i sulukunu tamamlayınca onların: "Sende kabiliyet çoktur. Bundan sonrasını irşâda biz muktedir değiliz. Seyyid Yahya namında bir kutb-u fazıl ve mürşid-i kamil çıkıp kemalat ile meşhur oldular. Şimdiden sonra feyz ve tahsiliniz Allah'ın emri ile onlardandır" diye tavsiyesi üzerine Bakü'ye doğru yola çıkıp, yaya olarak gider.

Ahmet Sünneti Bakü'de Hangaha yaklaştığında başındaki yeşil sarığı çıkarır. Seyyid Yahya bu esnada kapıda gelenleri karşılayan dervişlere: "Evlad-ı resulden gerçek bir talip gelir, onu karşılayıp içeri getirin" der.

Dervişler çıkıp beklerler, lakin başında seyyidlik alameti olan yeşil sarıklı bir şahıs göremezler. Seyyid Ahmed edep, vakar ve kaygı ile Seyyid Yahya'nın elini öpünce: "Derviş, amma yeşili niçin götürmedin" diye sorar. Sünneti:

"Benim sultanım, hangahınıza canla hizmete geldim ve hizmetten başka birşeye kadir değilim. Ve lakin evlad-ı rasulillah'dandır diye erkanda lazım olan hela hizmeti verilmeyip, hangahımızda lazım olan hizmetim eksik kalır, tahsil ettiğim ma'rifetullah kemal bulmayıp nakıs kalır korkusundan çıkardım" der. Bunun üzerine Seyyid Yahya: "Derviş! bu halis niyet ile sen o hizmeti eda ettin, yeşil sarığını giy" der. Ahmet Sünneti, "Hâsılı'l-keâm Seyyid Yahyâ Hazretlerine nice eyyâm sıdk ve istikâmetle hizmet edip tahsîl-i makâm ve tekâmîl-i hâl-i tâm etmekle"⁵³ Bakü'de Seyr-i sulukunu tamamlayınca, Seyyid Yahya tarafından Halvetiyye tarikatının esasları üzerine halifesi olarak irşat vazifesiyle Kastamonuya gönderilir. Burada şehrin dışında "Hisar arkası" denilen yerde bir cami ve tekke yaptırıp uzun yıllar irşad hizmetinde bulunur.

Şeyh Ahmed Sünneti vefatına yakın seccadesinin boş kalacağını düşünerek üzülürmüş. Birgün mana aleminde; Hızır tarafından seccadesi

⁵¹ Fuadi, 34-36

⁵² Fuadi, 34-36

⁵³ Fuadi, Menakıbnâme, s.35.

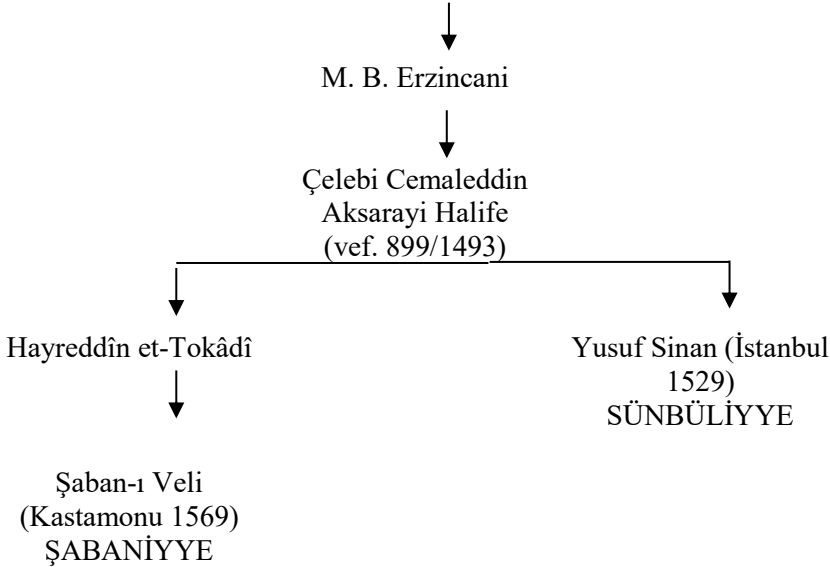
Seyyid Yahya silsilesinden bir kamil şahıs tarafından doldurulacağı ve kıyamete kadar kendisinin unutulmayacağı bildirilmiş.⁵⁴ Nitekim vefatından sonra, uzun bir müddet seccadesi boş kalmıştır. Daha sonra meşhur halveti şeyhi, Şeyh Şaban-ı Veli gelerek irşad hizmetine başlamıştır. Burası sonradan Şeyh Şaban camii adı ile anılır olmuştur.

Seyyid Ahmed Sünneti'nin kabri bu caminin kible tarafında, sağ cihette olup, baş tarafında üzerinde sarık şekli olan ince köşeli amudi baştaşı vardır. Ayak kısmında ise yine köşeli bir ayak taşı ve sonradan eklendiği belli olan bir mermer kitabede eski ve yeni yazı ile yazılmış: “bu camii ve dergahın ilk banisi evlad-ı resulden Seyyid Ahmed Sünneti efendi vefatı: 864” ibaresi vardır.⁵⁵

b. MUHAMMED BAHAEDDİN ERZİNCANİ

Halvetiyye Tarikatının gelişmesi ve yayılması en ziyade Muhammed Bahaeddin'in halifeleri ve devamcıları tarafından kurulan şubeler ve kollar vasıtası ile olmuştur. Şeyh Bahaeddin Bakü'den Erzincan'a gelerek kendi köyü Keleriç'te (Karakaya) inşa ettiği tekkesinde irşada başlar. Bir yandan da Erzincan Ulu camiinde verdiği vaazlarla halkı irşad eder. Erzincani burada çok değerli halifeler yetiştirmiştir. Bunların önde gelenleri; Çelebi Cemaleddin Halife (vef. 899/1493), Taceddin İbrahim el-Kayserî (vef. 882/1477), Kemal Ümmî (Ö. 880/1475), Pir Ahmed Erzincanî ve Pir Fethullah'dır.

SEYYİD YAHYA ŞİRVANİ

⁵⁴ Fuadi, s.35.

⁵⁵ Fuadi, 36

c. CEMALİYYE ŞUBESİ: ÇELEBİ HALİFE

Erzincani'nin halifelerinden Çelebi Halifenin kurduğu Cemaliyye şubesi, Halvetiyye'nin dört ana şubesinden biridir. Bu şube Halvetiyyenin en önemli ve en çok yayılan şubesi olup, Cemâl Halvetî'den sonra birçok kollara ayrılmıştır. Bu kollardan ilk vücuda geleni, Şeyh Sümbül Sinan tarafından kurulmuş olan Sümbüliyyedir. Daha sonralar Şabaniyye, Assaliyye, Bahşiyye ve Şernubiyye kolları kurulmuştur. Şernubiyye XVI. asrın son çeyreğinde, Assaliyye ve Bahşiyye de XVI. asırdan sonra kurulmuştur.

Cemâliyye'nin kurucusu Çelebi Halife Amasya'da dünyâya gelmiştir.⁵⁶ Nesli Cemâleddîn Aksarâyî'ye dayanır. Tam adı Ebu'l-füyûzât Muhammed b. Hamîdüddîn. b. Mahmûd b. Muhammed b. Cemâleddîn Aksarâyîdir. Çelebi Halifenin soy kütüğünün “Muhammed Cemâleddîn-i Aksarâyî ibn-i Muhammed Enis-i Tebrizi ibn-i Muhammed Tebrizi...” şeklinde olduğu “Tomar” da kaydetmiştir.⁵⁷ Tasavvuf yoluna girmeden önce ilmiyye mesleğinde ilerlemiş gönlüne tasavvuf aşkı düşünce ilk olarak İstanbul'da Zeyniyye şeyhlerinden Hacı Halife Kastamonî'ye (ö.894/1489) bîat ederek sülûkünü tamamlamıştır.⁵⁸ Bununla tatmîn olamayan Çelebi Halife, daha sonra Karaman'a giderek Şeyh Alâeddîn'in halifelerinden Abdullah Kurbanî'ye intisap ederek ondan tasavvuf ilminin sırlarını öğrendi. Buraya gelen Alaeddin Rumi ile de görüştü.⁵⁹ Abdullah Karamânî'nin vefat etmesi üzerine Tokat'a giderek, Pir İlyasın halifesi Halvetiyye şeyhlerinden Tâhiroğlu'nun hizmetine girdi. Bir müddet sonra onun da vefatı üzerine, kaynağından feyz almak düşüncesi ile, Şirvan'da bulunan Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin hizmetine girmek için yola çıktı. Erzincan'da Pîr Muhammed Erzincânî ile görüştü. Onun yanından ayrılıp Baküye ulaştığında o gün Seyyid Yahya'nın vefat ettiğini öğrendi. Erzincan'a geri dönerek Pîr Muhammed'in terbiyesine girdi. Erzincânî'den aldığı icazetle Amasya'ya gelerek irşad faaliyetlerine başladı.⁶⁰ O zaman Amasya valisi olan Şehzade Bâyezid yakın alâka gösterdi. Hattâ Bâyezid'in, çok sevdiği Çelebi Halifeye intisap ettiği söylenir. Fâtih'in vefatı üzerine İstanbul'a gelerek tahta oturan Bâyezid, şeyhini de İstanbul'a davet etmiştir.⁶¹ Bu davete icabet eden Çelebi Halife İstanbul'a geldi. Amasya'da iken müritleri arasına katılmış olan Sadrâzam Koca Mustafâ Paşanın harap bir kiliseyi tamir ettirip zaviye hâline dönüştürmesi üzerine buraya yerleşti.⁶² Kurucusuna nispetle Koca Mustafâ Paşa Tekkesi diye anılan bu tekkede Çelebi Halife, dokuz sene hizmet etmiştir. İstanbul'da görülen veba salgınının defî için, pâdişahın ricasıyla

⁵⁶ Sadık Vicdani, Tomar, 206.

⁵⁷ Vicdani, 205.

⁵⁸ Lemezât, 428; Haririzade Kemaleddin, I, 246b; Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya, III, 230.

⁵⁹ Lemezât, 429.

⁶⁰ Lamii, 579; Haririzade Kemaleddin, I, 246b- 247a.

⁶¹ Lemezât, 432; Haririzade Kemaleddin, I, 247b.

⁶² Yazıcı T. Fetihden Sonra İstanbul'da İlk Halveti şeyhleri, ;Lemezât, 433.

Beytullah'da dua etmek üzere kırk mürîdiyle yola çıkmış. Ancak daha Beytullâh'a varmadan yolda vefat etmiştir.⁶³

ŞABANİYYE KOLU - ŞEYH ŞABAN-I VELÎ

Cemâliyye'nin Şâbâniyye kolu Kastamonulu Şaban Efendi tarafından kurulmuştur. Zamanla birçok alt şubeye ayrılan bu kol, Cemâliyye'nin Anadolu'da günümüze kadar ulaşmasına vesile olmuş en önemli koludur. Şaban Efendi, Kastamonu Taşköprüde dünyâya geldi. Boluda, Çelebi Halifenin Halifesi Şeyh Hayreddin Efendi'ye intisâb ederek yanında sülûkünü tamamladı.⁶⁴ Şaban Efendi, Şeyh Hayreddin Efendi'nin yanında 12 sene kalarak sülûkünü tamamlamış ve hilâfetle memleketi Kastamonu'ya gönderilmiştir.⁶⁵

Şaban Efendi tarikatın adab ve erkanını hususunda, Yahya Şirvani'nin Miyaru't-Tarîka isimli eserini esas alıyordu. Dervişlerine "Bu tarikatnâme ile amelde ne bir nokta noksan, ne de bir nokta ilâve yapınız. Zirâ tarikatımızda okunan evrâd ve tâkib edilen erkân, Seyyid Yahya hazretlerinin huzurunda uygulanan erkân ve okunan evrâddır" demiştir.⁶⁶

NETİCE

XII esrde Bağdatta A.Sühreverdiden başlayıp şeyh Zahid ile Lenkeranda yükselen ve pir Ömer ile Şamahıda şahsiyet tapan halvetiyye sufi mektebi. XV esrde Baküde Seyid Yehya elile yeni bir ruh ve sürat kazanarak süratle yayılmış ve XVI esrde onun devamçıları eli ile İslam dünyasının en küdretli tarikati olmuştur.

Azerbaycanda ise XVI asırdan itibaren Halvetiliyin merkezi olma mövkeyini koruya bilmedi, getdikce ehemiyetini itirdi. N.Klayerin dediği kimi ne pir Ömer Halvetinin, ne de piri-sani S.Yahyanın kebirlerinin olduğu hanegahlar Mövlanenin mövleviler, Hacı Bektaş Velinin beктаşiler, Şeyh Sefinin sefeviler, Ebdülkadir Gilaninin kadiriler için olduğu kimi ardıcılıklarının ziyaret yerine çevrile bilmedi.

XVI asrsan itibaren teriket ehline, hüsüsile de sünni teriketlere karşı edilen tezyiklerden Halvetilik de nesibini alarak yarandığı topraklardan tamamile çekilib, başka diyarlara getdi.XIX esrde rusların işğalı ile esgeri mekan halına getirilen S.Yahyanın Bakıdaki türbesi sağlam kalsada onun hanegah ve mescidi 1918-ci ilde ermeni tecavüzkarları tarafından tehrir olundu.

⁶³ Lamii, 581; Taşköprülüzade, 269; Lemezât, 434.

⁶⁴ İbrahim Has, 42 ; Haririzade Kemaleddin, II, 192a.

⁶⁵ Mustafa Tatçı, Şaban-ı Velî, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38, s. 208; M.İhsan Oğuz, Hazreti Şaban-ı Velî ve Mustafa Çekeşi, s.42.

⁶⁶ Tatçı M.-Kurnaz C. Tasavvufi Gelenekte Miyarlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyar'ı. s.2. Tatçı Mustafa, Şabaniyye, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38. s.214.

KAYNAKLAR

1. el-Huda Kamer, Şehabeddin Ömer Sühreverdi, hayatı, Eserleri, Tarikatı, Ter. T.Uluç İnsan, İst. 2004, s.31.
2. En-Nebhani, Camiu Keramati'l-Evliya, c.2, s.220. Hocazade Ahmet Hilmi, Hadikatü'l-Evliya, s.192. M. Aşkar Tasavvuf Tarihi Literatürü, s. 142-144;
3. Fuadi, Ömer, Menakıb-ı Şerif-i Pir-i Halveti, Kastamonu,1294.
4. Guluzade Zümrüt, Felsefi fikir. Azerbaycan tarihi, III – cild, Elm - Bakı, 1999.
5. Has İbrahim, Şabaniyye Silsilesi, haz. M.Tatçı, Sahaflar Kit. İstanbul, 2006.
6. Hulvi Cemalettin, Lemezât-ı Hulviyye ez Lemaat-ı Ulviyye. Süleymaniye Küt.Halet Ef. Nr. 281.
7. Hasan Kırımı, Makalat-ı Ed'iyye-i Tarikat-ı Halvetiyye-i Cemaliyye Risalesi, Millet Ktp. 243.
8. Hocazade A. Hilmi, Seyyid Yahya eş-Şirvani, İst. 1319.
9. Hocazade A. Hilmi, Ziyaret-i Evliya, İst,1320.
- 10.Kabaklı Ahmet, *Yunus Emre*, TEV yay., İst. 1991, s.52.
- 11.Köprülü M. Fuad, Babinger F. Anadolu'da İslamiyet, İnsan Yay. İst.1996.
- 12.Lamii, Tercüme-i Nefehatü'l-Üns, (haz. S.Uludağ-M.Kara) Marifet yay. İst. 1995.
- 13.Memmedov Z. Azerbaycan felsefesi tarihi - Bakı, 1994.
- 14.Memmedov Z. Azerbaycanda XI-XIII esrlerde felsefi fikir. Elm - Bakı, 1978, 205 seh.
- 15.Müneccimbaşı Derviş Ahmed, Sahaifu'l-Ahbar, (terc. A.Nedim) İstanbul, 1285.
- 16.Müskürü Yusuf Ziyaeddin, Silsiletü'l-Uyun, vr.3a. Bakü Elyazmalar Enstitüsü Kütüphanesi,
- 17.Mecdi Mehmet Efendi, Hadikatu'ş-Şakayık (Nşr.A.Özcan), Çağrı, İst. 1989.
- 18.Nazmi Mehemed, Hediyyetü'l-Ihvan, Süleymaniye Ktp. Raşid Efendi, 945,
- 19.Oğuz M.İhsan, Hazreti Şaban-ı Veli ve Mustafa Çekeşi, Oğuz Yay. 1995.
- 20.Öngören R. Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufiler Devlet ve Ulema, İz yay. İst. 2000.
- 21.Rıhtım Mehmet, Seyid Yehya Bakuvi ve Halvetilik, Kısmet Neşr. Bakı. 2005.
- 22.Seyyid Yahya Bakuvi, Keşf el-kulub, Manisa Muradiye Küt.
- 23.Sinaneddin Yusuf, Menakib-i Şarif ve Tarikatname-i Piran ve Meşayih-ı Aliyye-i Halvetiyye, Millet Ktp. Ali Emiri, nr.1330.

- 24.Suhreverdi Ebu Hafs Şihabüddin Ömer, İrşadü'l-Müridin, (trc. M.E.Fidan) Hacegan yay. İst. 2000, 238 sh.
- 25.Suhreverdi Ebu Hafs Şihabüddin Ömer, Tasavvufun Esasları (Avarifu'l-Maarif), (hz:H.K.Yılmaz-I.Gündüz), Erkam Yay,İst,1989.
- 26.Sadık Vicdani, Ebu Rıdvan, Tomar-ı Turuk-ı Aliyeden Halvetiyye, Evkaf-ı İslamiyye Matb., İst., 1338-1340.
- 27.Şirvani Seyyid Yahya Şifâü'l-Esrar, Haz. Mehmet Rıhtım, Sufi Yayınları, İstanbul, 2011.
- 28.Şirvani, Seyyid Yahya. Keşfül-Kulub (elyazma), Manisa Muradiye kütüphanesi, 2906/1.
- 29.Taşköprülüzade İsamüddin Ebu'l-Hayr Ahmed. eş-Şakaiku'n-Numaniyye fi Ulemai Devletil-Osmaniyye, Beyrut, 1975.
- 30.Tatçı Mustafa, Kurnaz Cemal. Tasavvufî Gelenekte Miyarlar ve Karabaş-ı Veli'nin Miyar'ı, Ankara, 2001.
- 31.Tatçı Mustafa, Şaban-ı Veli, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38, s.208-210.
- 32.Tatçı Mustafa, Şabaniyye, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38. s.211-215.
- 33.Ustaoğlu Seyyid Osman, *Tarikatlar ve Silsileleri*, Ank. 2002. c.3, s.269-273.
- 34.Vicdani Sadık. Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye, Sufi ve Tasavvuf Cereyanları. Matbaa-i Amire, İst. 1340-1342;
- 35.Yılmaz H.K. Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar - İst. 1997.
- 36.Yazıcı T. Fetihden Sonra İstanbulda İlk Halveti şeyhleri, İst. Enstitüsü Dergisi, II - İst. 1956.
- 37.Ali Ali, Tuhfatu'l Mücahidin Behçetü'z Zahidin, Nuru Osmaniye Ktp. no:2293.
- 38.Aşurbeyli S. Şirvanşahlar devleti. Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı - Bakı, 1997, 408 seh.
- 39.Ayni M. Ali, -Hacı Bayram Veli, (Haz. Rahmi Yananlı), Akabe yay. İst. 1986.